כיתה ו' | הלכה · חמ"ד · מקור חיים | שיעור 4 מתוך 4 | 45 דק'

שבת כג ע"ב; שבת קיט ע"א; שבועות כ ע"ב; רמב"ם שבת ה, א; ל, ה; שו"ע או"ח רסא, ב; רסג, א-ג, ה, י

"בואי כלה": הדלקת נרות שבת וקבלת שבת

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יסבירו למה הדלקת נר בשבת היא "חובה" ולא רשות, ויכירו את הטעמים: עונג שבת, כבוד שבת ושלום בית (רמב"ם שבת ה, א; ל, ה; שבת כג ע"ב).
- התלמידים יכירו את מנהגי ההדלקה: שני נרות כנגד "זכור" ו"שמור", ושני מנהגים לגבי זמן הברכה (רמב"ם שבת ה, א; רמ"א רסג, ה).
- התלמידים יבינו מהי "תוספת שבת" ומתי מקבלים שבת (שו"ע רסא, ב; רמ"א רסג, י).
- התלמידים יכירו את מקור "קבלת שבת" בדברי חז"ל (שבת קיט ע"א) ואת הפיוט "לכה דודי".

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה מחבר אותי, דרך התפילה והשבת, אל הציבור, אל הארץ ואל הבית?

בכל שיעור התלמידים מוסיפים שורה ל"מפת החיבורים" של הכיתה (שלושה עיגולים על הלוח או על בריסטול: ציבור · ארץ · בית): מה למדנו היום, לאיזה עיגול זה שייך, ולמה. בסוף היחידה רואים שכל דין קטן מחבר אותנו למשהו גדול.

📘 בספר התלמיד

בספר **"קיצור שולחן ערוך – מקור חיים לתלמידים"** (מכון סולמות), פרק מ'-מ"א: הדלקת נרות שבת וקבלת שבת. השיעור כאן הוא שיעור מקורי של "המורה החדש" ועומד בפני עצמו: כל הדינים מובאים ממקורות שאפשר לפתוח בספריא (קישורים בסוף העמוד), ואפשר ללמד אותו עם הספר או בלעדיו.

🧪 פתיחה

משחק דמיון: "בעוד שעה מגיעה אליכם הביתה אורחת חשובה מאוד, מלכה. מה תעשו בשעה הזאת?" התלמידים כותבים בזוגות רשימה של שלוש הכנות (לסדר, לנקות, להתלבש יפה, לערוך שולחן, להדליק אור...).

קוראים את הרשימות ומגלים: חז"ל תיארו בדיוק כך את כניסת השבת, כמלכה וככלה שיוצאים לקראתה, והרמב"ם מונה בין ההכנות לכבוד שבת גם "נֵר דָּלוּק וְשֻׁלְחָן עָרוּךְ" (רמב"ם שבת ל, ה). היום נלמד על ההכנה האחרונה לפני שהשבת נכנסת, והראשונה שמכניסה אותה: הדלקת הנרות.

📖 הסבר למורה

לפי הרמב"ם (שבת ה, א) הדלקת נר בשבת "אֵינָהּ רְשׁוּת" (שאפשר לוותר עליה), ואף לא מצווה שאין חובה לרדוף אחריה, "אֶלָּא זֶה חוֹבָה": אנשים ונשים חייבים שיהיה בבתיהם נר דלוק בשבת, ואפילו עני "שׁוֹאֵל עַל הַפֶּתַח וְלוֹקֵחַ שֶׁמֶן", "שֶׁזֶּה בִּכְלַל עֹנֶג שַׁבָּת". כך גם בשולחן ערוך (רסג, ב). בהלכות שבת ל, ה הרמב"ם מונה את הנר הדלוק בין הדברים שהם "לכבוד שבת".

הגמרא (שבת כג ע"ב) קובעת שנר שבת קודם לנר חנוכה וקודם ליין לקידוש, "מִשּׁוּם שְׁלוֹם בֵּיתוֹ". רש"י שם מסביר: בלי נר "בני ביתו מצטערין לישב בחשך". השולחן ערוך (רסג, ג) מוסיף ש"אין שלום בית בלא נר", ושהנשים "מוזהרות בו יותר מפני שמצויות בבית"; לכן בדרך כלל האם מדליקה, אבל החובה היא על הבית כולו (רסג, ב).

מנהגים: "יש מכוונים לעשות שתי פתילות, אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור" (שו"ע רסג, א). "זכור" ו"שמור" הן המילים שבהן פותח דיבר השבת בעשרת הדיברות בספר שמות ובספר דברים, ולפי חז"ל "בדיבור אחד נאמרו" (שבועות כ ע"ב). הרמ"א שם מוסיף שאפשר להדליק גם שלושה או ארבעה נרות, "וכן נהגו".

הברכה היא "להדליק נר של שבת" (שו"ע רסג, ה). לפי הרמב"ם (שבת ה, א) מברכים **לפני** ההדלקה, כמו בכל מצווה. לפי הרמ"א (רסג, ה) המנהג לברך **אחרי** ההדלקה: מדליקים, שמים את הידיים לפני הנרות (נוהגים לכסות את העיניים), מברכים, ורק אחר כך מסירים את הידיים ונהנים מהאור. ברוב קהילות עדות המזרח מברכים לפני ההדלקה, וברוב קהילות אשכנז אחריה. כל משפחה נוהגת כמנהגה.

מתי? מדליקים לפני השקיעה, ומוסיפים "מן החול על הקודש": מתחילים את השבת קצת לפני השקיעה (תוספת שבת, שו"ע רסא, ב). לפי הרמ"א (רסג, י) האישה שמדליקה מקבלת עליה את השבת בהדלקה, ושאר בני הבית מקבלים שבת בתפילה ("עד ברכו"). השולחן ערוך שם מוסיף שהציבור מקבל שבת כשמתחילים "מזמור שיר ליום השבת". בלוחות השנה מופיע זמן הדלקת נרות כמה עשרות דקות לפני השקיעה, ובכל עיר לפי מנהגה.

קבלת שבת: בגמרא (שבת קיט ע"א) רבי חנינא היה מתעטף ועומד בערב שבת ואומר "בואו ונצא לקראת שבת המלכה", ורבי ינאי היה לובש בגדים יפים ואומר "בואי כלה, בואי כלה". מדברים אלה צמח הפיוט "לכה דודי", שחיבר רבי שלמה אלקבץ, ממקובלי צפת במאה ה-16, ושבו מופיעות גם המילים "שמור וזכור בדבור אחד" וגם "בואי כלה". (פרט היסטורי מוכר; ראו קישור בסוף העמוד.)

זרמים: נכתב לממלכתי-דתי. בממלכתי אפשר להתמקד בנרות כסמל של בית, שלום בית וכניסת השבת, ובדימוי "שבת המלכה" ו"בואי כלה", בלי דיני זמן הברכה וקבלת השבת.

⚖️ **שימו לב:** הדינים בשיעור מוצגים "לפי" המקור שצוין לידם (משנה, גמרא, רמב"ם, שולחן ערוך, קיצור שולחן ערוך). כאשר יש מנהגים שונים הם מוצגים זה לצד זה. כל קהילה נוהגת לפי פסיקת הרב שלה ולפי מנהג המשפחה, ובשאלה מעשית שואלים את הרב. כדאי לומר זאת לתלמידים במפורש.

📜 המקורות (מתוך ספריא)

רמב"ם, הלכות שבת ה, א (קטע)

הַדְלָקַת נֵר בְּשַׁבָּת אֵינָהּ רְשׁוּת אִם רָצָה מַדְלִיק וְאִם רָצָה אֵינוֹ מַדְלִיק. וְלֹא מִצְוָה שֶׁאֵינוֹ חַיָּב לִרְדֹּף אַחֲרֶיהָ עַד שֶׁיַּעֲשֶׂנָּה כְּגוֹן עֵרוּבֵי חֲצֵרוֹת אוֹ נְטִילַת יָדַיִם לַאֲכִילָה אֶלָּא זֶה חוֹבָה. וְאֶחָד אֲנָשִׁים וְאֶחָד נָשִׁים חַיָּבִין לִהְיוֹת בְּבָתֵּיהֶן נֵר דָּלוּק בְּשַׁבָּת. אֲפִלּוּ אֵין לוֹ מַה יֹּאכַל שׁוֹאֵל עַל הַפְּתָחִים וְלוֹקֵחַ שֶׁמֶן וּמַדְלִיק אֶת הַנֵּר שֶׁזֶּה בִּכְלַל עֹנֶג שַׁבָּת

רמב"ם, הלכות שבת ל, ה (קטע)

וְצָרִיךְ לְתַקֵּן בֵּיתוֹ מִבְּעוֹד יוֹם מִפְּנֵי כְּבוֹד הַשַּׁבָּת. וְיִהְיֶה נֵר דָּלוּק וְשֻׁלְחָן עָרוּךְ לֶאֱכל וּמִטָּה מֻצַּעַת שֶׁכָּל אֵלּוּ לִכְבוֹד שַׁבָּת הֵן

תלמוד בבלי, שבת כג ע"ב (קטע)

נר ביתו ונר חנוכה — נר ביתו עדיף, משום שלום ביתו. נר ביתו וקידוש היום — נר ביתו עדיף, משום שלום ביתו

שולחן ערוך, אורח חיים רסג, א ורמ"א (קטעים)

יהא זהיר לעשות נר יפה ויש מכוונים לעשות שתי פתילות אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור ... הגה ויכולין להוסיף ולהדליק ג' או ד' נרות וכן נהגו

רמ"א, אורח חיים רסג, ה

הגה יש מי שאומר שמברכין קודם ההדלקה ויש מי שאומר שמברך אחר ההדלקה (מרדכי סוף ב"מ) וכדי שיהא עובר לעשייתו לא יהנה ממנו עד לאחר הברכה ומשימין היד לפני הנר אחר ההדלקה ומברכין ואח"כ מסלקין היד וזה מקרי עובר לעשייה וכן המנהג

רמ"א, אורח חיים רסג, י (קטע)

הגה והמנהג שאותה אשה המדלקת מקבלת שבת בהדלקה אם לא שהתנה תחלה ואפי' תנאי בלב סגי (מרדכי) אבל שאר בני הבית מותרין במלאכה עד ברכו

תלמוד בבלי, שבועות כ ע"ב (קטע)

"זכור" ו"שמור" בדיבור אחד נאמרו

תלמוד בבלי, שבת קיט ע"א (קטע)

רבי חנינא מיעטף וקאי אפניא דמעלי שבתא, אמר: "בואו ונצא לקראת שבת המלכה". רבי ינאי לביש מאני מעליי ומיכסי, ואמר: "בואי כלה, בואי כלה"

הפסוקים בלי טעמי המקרא, ושם ה' מובא בכתיב ה'. נוסח הגמרא, השולחן ערוך והקיצור לפי מהדורות ספריא; "..." מסמן דילוג.

⚖️ כתוב במקור / הסבר

בטור הימני מה שכתוב במקור עצמו. בטור השמאלי הסבר, ואם הוא שלנו כתוב כך. ההסבר עוזר להבין, אבל הוא לא חלק מהמקור.

📜 כתוב במקור	🔍 הסבר (ושל מי הוא)
"אֶלָּא זֶה חוֹבָה"	נר שבת אינו "אם רוצה": בכל בית חייב להיות נר דלוק בשבת.
"שֶׁזֶּה בִּכְלַל עֹנֶג שַׁבָּת"	אור בבית נותן נעימות ומנוחה; זה חלק מעונג שבת.
"מְשׁוּם שְׁלוֹם בֵּיתוֹ"	בבית מואר בני הבית לא מצטערים בחושך, ויש שלום (רש"י על שבת כג ע"ב).
"אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור"	שני הנרות מזכירים את שתי המילים של דיבר השבת, "זכור" (שמות) ו"שמור" (דברים).
"ומשימין היד לפני הנר"	מנהג אשכנז לפי הרמ"א: מדליקים, שמים ידיים לפני הנרות, מברכים, ואז מסירים את הידיים.
"בואי כלה"	חז"ל מתארים את השבת כמלכה וככלה שיוצאים לקראתה בבגדים יפים.

👥 לימוד בחברותא

בחברותות, עם המקורות שבדף. כל חברותא קוראת את הרמב"ם ואת הגמרא בשבת כג, ואחר כך את המנהגים ואת קבלת השבת.

1. הרמב"ם מבחין בין שלושה סוגים: "רשות", "מצוה שאינו חייב לרדוף אחריה" ו"חובה". הסבירו כל סוג במילים שלכם. איזו דוגמה הרמב"ם נותן לסוג השני?
2. בגמרא שבת כג ע"ב: מה עדיף, נר שבת או נר חנוכה? נר שבת או יין לקידוש? מה הנימוק?
3. השוו בין הרמב"ם (ה, א) לבין הרמ"א (רסג, ה): מתי מברכים על הנרות לפי כל אחד? מה עושים עם הידיים לפי הרמ"א, ולמה?
4. לפי שבת קיט ע"א: מה עשו רבי חנינא ורבי ינאי לפני שבת? מה אתם עושים בבית כדי "לצאת לקראת" השבת?

🎶 "לכה דודי": מחפשים את המקורות

משמיעים לכיתה "לכה דודי" בלחן מוכר (או מחלקים את הבית הראשון והאחרון מתוך סידור). התלמידים מחפשים בפיוט מילים שלמדו היום במקורות, ומסמנים: "שמור וזכור בדבור אחד" (שבועות כ ע"ב) ו"בואי כלה" (שבת קיט ע"א).

שואלים: למה בסוף הפיוט נוהגים להסתובב אל הפתח? (כמו שיוצאים לקבל אורחת חשובה, כמו רבי חנינא ורבי ינאי.) אפשר לחזור לרשימות ההכנות מהפתיחה ולסמן מה מהן מופיע במקורות.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות (בדף זה), הקלטה של "לכה דודי" או סידורים, דף העבודה

1. פתיחה: אורחת חשובה מגיעה בעוד שעה (5 דקות)
2. הסבר: חובה, עונג, כבוד ושלום בית (7 דקות)
3. לימוד בחברותא: רמב"ם, שבת כג ושבת קיט (12 דקות)
4. מנהגי הברכה ו"לכה דודי" (7 דקות)
5. דף עבודה בזוגות (10 דקות)
6. סיכום, מפת החיבורים וכרטיס יציאה (4 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. למה נר שבת קודם לנר חנוכה וליין לקידוש?
2. מה הם "זכור" ו"שמור", ואיך הם קשורים לנרות?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה, לדעתכם, חז"ל קראו לשבת גם "מלכה" וגם "כלה"? מה ההבדל בין שני הדימויים?
2. איך נר אחד יכול להביא "שלום בית"?

הערכה (מה דעתי?)

1. מה עושים אצלכם בבית כדי להרגיש שהשבת נכנסה? (אפשר לענות לעצמכם, בלי לשתף.)

🏁 סיכום השיעור

כל תלמיד משלים משפט: "כשנרות השבת דולקים, הבית ___". ב"מפת החיבורים" כותבים בעיגול "בית": נרות שבת. מסכמים: הנרות הם ההכנה האחרונה לכבוד השבת, ובהם השבת נכנסת הביתה באור, בעונג ובשלום.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. כתבו שני טעמים להדלקת נר בשבת.
2. מה עשה רבי ינאי לפני שבת?

💡 הערות למורה

בכיתה יש תלמידים מבתים שונים: מנהג הברכה, מספר הנרות ושעת ההדלקה משתנים ממשפחה למשפחה. מציגים את המנהגים זה לצד זה, בלי לקבוע מי "צודק".

אם רוצים להדליק נר בכיתה, עושים זאת בפיקוח מבוגר, רחוק מנייר ומווילונות, או משתמשים בנר לד.

הפרט ההיסטורי על רבי שלמה אלקבץ ו"לכה דודי" אינו מקור הלכתי; הוא מובא להעשרה (ראו קישור בסוף העמוד). זמני הדלקת הנרות בלוחות הם מנהג מקומי, ולא נקבעו כאן מספרים.

📝 בדף העבודה

רשות, מצווה או חובה לפי הרמב"ם, מה קודם לפי הגמרא, השוואת מנהגי הברכה, מתי מקבלים שבת, ושאלה מסכמת (20 נק') על זכור ושמור וקבלת שבת. מחוון מלא בעמוד השני. לתלמידים שזקוקים לתמיכה יש גרסה מותאמת עם מחסן מילים ומשפטי פתיחה.

מקורות

- תלמוד בבלי, שבת כג ע"ב (ספריא)
- רש"י על שבת כג ע"ב (ספריא)
- תלמוד בבלי, שבת קיט ע"א (ספריא)
- תלמוד בבלי, שבועות כ ע"ב (ספריא)
- רמב"ם, הלכות שבת ה, א (ספריא)
- רמב"ם, הלכות שבת ל, ה (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים רסא, ב (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים רסג, א ורמ"א (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים רסג, ב (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים רסג, ג (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים רסג, ה ורמ"א (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים רסג, י ורמ"א (ספריא)
- "לכה דודי" (ויקיפדיה, להעשרה)

מחוון: הדלקת נרות וקבלת שבת

1. רשות: אם רוצה עושה ואם לא, לא (אין דוגמה בקטע) · מצוה שאינו חייב לרדוף אחריה: מצווה שעושים רק אם המצב מחייב, ואין חובה לחפש אותה; דוגמאות: עירובי חצרות, נטילת ידיים לאכילה · חובה: חייבים לעשות בכל מקרה; דוגמה: הדלקת נר בשבת.
2. נר שבת עדיף על נר חנוכה, ונר שבת עדיף על יין לקידוש, "משום שלום ביתו" (שבת כג ע"ב).
3. הרמב"ם: מברכים לפני ההדלקה; אין צורך לכסות. · הרמ"א: מדליקים, שמים את הידיים לפני הנרות, מברכים, ואז מסירים את הידיים ונהנים מהאור.
4. א. בהדלקת הנרות (אלא אם התנתה אחרת).
5. א. (4 נק') שני נרות כנגד "זכור" ו"שמור", שתי המילים של דיבר השבת, שנאמרו בדיבור אחד.
   ב. (4 נק') להוסיף מן החול על הקודש: להתחיל את השבת קצת לפני השקיעה (שו"ע רסא, ב).
   ג. (6 נק') רבי חנינא התעטף ואמר "בואו ונצא לקראת שבת המלכה"; רבי ינאי לבש בגדים יפים ואמר "בואי כלה, בואי כלה" (4 נק'). הפיוט: "לכה דודי" (2 נק').
   ד. (6 נק') כל הכנה מתאימה: לעזור בהכנות, להתלבש יפה, לערוך שולחן, להתקלח, לסדר את החדר וכדומה.